

Министерство просвещения Российской Федерации
Муниципальное образование «Закаменский район»
Муниципальное автономное общеобразовательное учреждение
«Бортойская средняя общеобразовательная школа»
(МАОУ «Бортойская СОШ»)

РАССМОТРЕНО
на Педагогическом совете
(Протокол № 1
от 25.08.2023 года)

СОГЛАСОВАНО
Наблюдательным Советом
(Протокол № 1
от 25.08.2023 года)

УТВЕРЖДЕНО
Приказом по МАОУ
«Бортойская СОШ» № 58
от 28.08.2023 года

РАБОЧАЯ ПРОГРАММА
учебного предмета «Бурятский язык»
для обучающихся 3 класса

у. Бортой
2023 г

1.Тайлбари бэшэг

«Буряад литература» гэдэн курсын ажалай программа хадаа Россиин Федерациин хуралсалай Министерствын тогтоолнууд дээрэ үндэһэлжэ зохёогдоһон хуралсалай программа болоно:

- Федерального закона от 29.12.2012 № 273-ФЗ «Об образовании в Российской Федерации»;

- приказа Минпросвещения России от 22.03.2021 № 115 «Об утверждении Порядка организации и осуществления образовательной деятельности по основным общеобразовательным программам – образовательным программам начального общего, основного общего и среднего общего образования»;

- приказа Минпросвещения России от 18.05.2023 № 370 «Об утверждении федеральной образовательной программы начального общего образования» (далее – ФОП НОО);

- приказа Минпросвещения России от 31.05.2021 № 286 «Об утверждении федерального государственного образовательного стандарта начального общего образования» (далее – ФГОС НОО);

- Закона Республики Бурятия от 13.12.2013 № 240-V «Об образовании в Республике Бурятия»;

- Закона Республики Бурятия от 10 июня 1992 г. №221-ХП «О языках народов Республики Бурятия» (с изменениями и дополнениями);

- Устав МАОУ «Бортойская СОШ»

- Основная образовательная программа начального общего образования МАОУ «Бортойская СОШ»

Хоёрдохи классһаа эхилжэ буряад хэлэнэй грамматика ба бэшэгэй дүрим үзэгдэхэ болоно. Эхин классуудта грамматика ба бэшэгэй дүримүүдһээ эгээл хүнгэн мэдэсэнүүд оруулагданхай. Эхин классай хурагшад үгын фонетическэ бүридэлтэй, зарим хэлэлгын хубинуудтай ба тэдэнэй шухала формонуудтай, мэдүүлэлэй гэшүүдтэй, бэшэгэй дүримүүдтэй танилсаха болоно.

Хурагшадые үгын лексическэ удха шанартай, олон ондоо болон дүтэрхы удхатай үгэнүүдтэй практическаар танилсуулха. Хурагшад грамматикын болон бэшэгэй дүримүүдтэй танилсажа, хэлэ шудалан үзэлгэдэ хабаатай арга хэрэгсэлнүүдые түрэл түрэлөөрнь илгажа ба тэдэнээ зэргэсүүлэн хаража үзэхэ, тобшолол гаргаха шадабаритай болохо зэргэтэй.

Буряад хэлэн хургуулида гол шухала предметүүдэйн нэгэн болоно. Юундэб гэхэдэ:

1) хургуулида хурагшадые арадай ниитын байдалда аргагүй ехэ үүргэ дүүргэдэг хэлэндэ (аман болон бэшэмэл хэлэндэ) хургана;

2) хурагшад өөрынгөө түрэлхи хэлэн дээрэ арадайнгаа ниитын байдалтай, ажахытай, байгаалитай танилсана гээшэ. Түрэлхи хэлэн хурагшадай бэшэ предметүүдые үзэхэдэнь үндэһэ хууринь боложо үгэнэ. Тиимэһээ түрэлхи хэлээ һайн мэдэһэн хурагша ород, хари хэлэнүүдые бэлээр, гүнзэгыгөөр ойлгодог, шудалдаг гээшэ;

3) түрэлхи хэлэ үзэхэдөө хурагшадай ухаан бодол хүгжэдэг. Түрэлхи хэлэнэйнгээ фонетикэ, грамматика, орфографи (бэшэмэл хэлэн), орфоэпи (аман хэлэн), лексикэ, стилистикэ (үгын найруулга) үзэхэдөө хурагшад ухаан бодолоороо бодожо, логическа тобшололнуудые хэнэ. Өөрынгөө түрэлхи хэлэнэй онсо илгаануудые бэшэ хэлэнүүдтэй (илангаяа ород хэлэтэй) сасуулна, онсо илгаануудые илгаруулна. Иигэжэ хурагшадай ухаан бодол саашадаа хүгжэнэ гээшэ;

4) түрэлхи хэлэн хурагшадаа хүмүүжүүлхэ гол зэмсэгынь болоно; тэдэнэр өөрынгөө түрэлхи хэлэн дээрэ буряад арадайнгаа түүхэ, уг гарбал, соёл, ёһо заншалнуудтай танилсажа, дуратай болоно, сэгнэжэ хурана. Энэ хэрэгтэ аргагүй ехэ үүргэ түрэлхи хэлэн дүүргэнэ гээшэ.

Эхин хургуулида **буряд хэлэ заалгын гол зорилгонь** хадаа **хурагшадые литературна хэлэнэй нормодо, аман болон бэшэгэй хэлэндэ үргэнөөр, мүн зүбөөр хурагшадаа хэлүүлжэ хургалга болоно.**

Багша хурагшадаа литературна хэлэнэйнгээ гол түлэб фонетическэ болон синтаксическа онсо илгаануудые ехэнхидээ ойлгуулха ёһотой. Энэ ойлгоһон мэдэсэнүүдыень бодото байдал дээрэ хурагшадтаа хэрэглүүлжэ хургаха, зүбөөр, уран гоёор, найруулан уншуулжа, аман хэлээр хэрэглэгдэһэн гү, али бэшэгдэһэн юумээр удхын, логическа талаһаа зүбөөр зохёогдоһон бэе бэетэйгээ холбоотой, бэе бэеһээ дулдыдаһан юрын мэдүүлэлнүүдые зохёолгожо, хэлүүлжэ, бэшүүлжэ хургаха; орфографическа болон сэглэлтын гол түлэб дүримүүдые ойлгуулаад, зүбөөр, алдуугүйгөөр хурагшадые бэшүүлжэ хургаха; үгэнүүдые болон тэдэнэй дүрсэнүүдые аман хэлэндээ литературнаар үгүүлжэ хургаха; хурагшадайнгаа нютаг хэлэнүүдэй алдуунуудые уридшалан мэдэжэ абаад, бодото дээрэнь заһаха. Эхин хургуулин багшанар иимэрхүү зорилгонуудые бээлүүлхээ оролдохо болоно.

I. Абяанууд ба үзэгүүд.

Энэ бүлэгэй гол шухала ойлгосонуудые хурагшад нэгэдэхи класста ойлгожо абана. Хоёрдохи класста бэшэгэй дүримүүд сооһоо гол шухалань түргэн ба удаан аялгануудые, дифтонгнууд, йотированна аялгануудые үгэ соо зүб хэрэглэжэ, бэшэжэ хуралга болоно. Эдэниие хоёрдохи класста ойлгуулбашье, гурбадахи класста бүри орёо шэнэ дүримүүдые хэрэглэжэ дабтаха, бэхижүүлхэ хэрэгтэй.

Энэ «Абяан ба үзэгүүд» гэхэн бүлэг соо хэлэгдэһэн арга хэрэгсэл ойлгуулхадаа, нютаг нютагай хэлэнэй диалектын илгаануудта тусгаар анхарал табигдажа, багша нютагай хэлэнэй онсо шэнжэнүүдые хараадаа абажа, абяан ба үзэгүүдые үгэ соо зүбөөр үгүүлжэ, бэшэжэ, хуралгада тусгаар упражнени саг үргэлжэ дүүргүүлхэ болоно. Олонхи үгэнүүд хэлэгдэ һэндээ адляар бэшэгдэдэг ха юм. Гэбэшье зарим абяанууд үгүүлэгдээшэһээ ондоо үзэгөөр тэмдэглэгдэдэг бшуу. Жэшээн, *адхана, худхана, набша, тобшо, нягта, Цогто* г.м. үгэнүүдтэ **т, п, к** абяан дуулдаашье һаань, тэдэнэй орондо **д, б, г** үзэгүүдые бэшэнэбди. Үшөө тиихэдэ *тамга, эмгэн, арһан, нарһан, һалгай, тулга* г.м. үгэнүүдтэ **м, р, л** хашалгануудай хойно тодо бэшэ **а, о, э** аялгануудые бэшэнэгүйбди. Энэ дүрим гурбадахи класста үгын анхан хуурида тодо бэшэ түргэн аялгануудые бэшэхэ дүрим гарахадаа ойлгуулха болоно.

II. Үгэ

Программа соо үгы лексическэ ба грамматическа талаһаань хаража үзэхэ гэхэн эрилтэ табигдана. Лексикээр теоретическэ мэдээнүүдые ойлгуулха гэхэн асуудал табигданагүй. Харин грамматикын ба орфографиин дүримүүдые үзэхэ зуураа гансал практическа упражнениүүдые дүүргэхэ болоно.

Хурагшад үгэ гээшэ бодото байдалай элдэб юумэнүүдые харуулһан элдэб удхатай байдаг, мэдүүлэл соо, илангаяа холбоотой хэлэлгэ соо ороходоо, бүри шэнэ удхатай болодог, ондо ондоогоор үгүүлэгдэдэг, үгэнүүд дүтэрхы гү, али тад ондоо удхатай байжа болодог гэхэн ойлгосо абаха болоно.

Үгын бүридэл гурбадахи класста үзэгдэхэ. Тиихэдэ хуури залгалта тухай ойлгуулаад, тэдэниие бэшэхэ дүримүүдтэйн танилсуулха. Үгын хуури соо тодо бэшэ түргэн аялгануудые, үгын һүүлдэ тодо бэшэ **ээ, эй** аялгануудые бэшэхэ дүримдэ анхарал табигдаха. Үгын үндэһэн ба суффикс тухай түрүүшын ойлгосо абаха болоно.

Хэлэлгын хубинууд тухай ойлгосонууд хоёрдохи класстаа эхилжэ үгтэнэ. Хэлэлгэ сооһоо **Хэн? Юун? Юу хэнэб? Ямар?** г.м. асуудалда харюусаһан үгэнүүдые оложо хуралга хадаа юумэ, шанар тэмдэг, үйлэ нэрлэһэн үгэнүүдтэй танилсуулна.

Гурбадахи класста «Юумэнэй нэрэ», «Тэмдэгэй нэрэ», «Глагол» гэхэн ойлгосонууд ба терминүүдые ойлгожо абаха.

Тус класста хэлэлгын хубинуудай удхые хүсэд найнаар ойлгоод, саашань тэдэнэйнгээ зарим шэнжэнүүдтэй танилсаха. Жэшэнь, юумэнэй нэрэнүүд хэлэлгэ соо ороходоо, бусад хэлэнүүдтэй холболдохын тула элдэб залгалтануудые абадаг (зохилдол, падеж тухай дурдангүй) гэжэ практическа ойлгохо, нэгэнэй ба олоной тоодо байһан юумэнэй нэрэнүүдтэй танилсаха.

Дүрбэдэхи классай хурагшад хэлэлгын хубинуудай (юумэнэй нэрэ, тэмдэгэй нэрэ, глагол) бусад формонуудтай танилсаха. Хурагшад юумэнэй нэрэнүүдые падежнүүдтэ хубилгажа хураха. Падежнүүдые асуудалаарнь илгаруулжа хураха. Падежэй залгалтануудтай танилсуулхадаа, дүримүүдыень ойлгуулаад, зүбөөр бэшүүлжэ хургаха. Юумэнэй нэрэ үзэлгэтэй хамта хойнонь дахуул үгэнүүдые хэрэглэхэ дүршэлтэй болгохо. Дахуул үгэнүүдые текст сооһоо оложо, мэдүүлэлнүүдые зохёоходоо, юумэнэй нэрэнүүдэй хойно таараха дахуул үгэ хэрэглэжэ хураха болоно.

Бэшэ хэлэлгын хубинууд (тэмдэгэй, тоогой, түлөөнэй) тон тобшохоноор ойлгуулагдаха. Эдэниие хэлэлгэ сооһоо оложо, аман ба бэшэмэл хэлэлгэдэ зүбөөр хэрэглэжэ хураха. Түлөөнэй нэрэхээ гансал нюурай түлөөнэй нэрэтэй танилсуулха.

Тус классай хурагшад глагол тухай 3- дахи класста ойлгоһоноо үргэдхэхэ болоно. Глаголой нуури ба залгалтын аялгануудые бэшэхэ дүрим дабтажа, саашань глаголой гурбан сагууд тухай ойлгуулха.

Дахуул үгэнүүд, частицанууд, союзуудые эхин классуудта тусгаар үзэхэгүй.

III. Мэдүүлэл.

Эхин классуудай хурагшад иимэ гурбан янзын мэдүүлэлнүүдые ойлгожо абаха: 1) мэдүүлэлэй янзанууд: юрэ хөөрэхэн, асууһан, шангадхаһан мэдүүлэлнүүд тухай; 2) мэдүүлэлэй гэшүүд тухай; 3) мэдүүлэл соохи үгэнүүдэй удхын холбоо тухай. Эдэ мэдээнүүдтэй хурагшад дүрбэн жэлэй туршада танилсаха болоно.

Нэгэдэхи классай хурагшад хэлэлгэ сооһоо мэдүүлэл илгажа шадаха дүршэлтэй болоно. Уншаха, хэлэхэдээ мэдүүлэлэй сэглэлтын тэмдэгүүдээрнь аянга, зогсолто хэжэ, уридшалан шүүмжэлгэ хэһэн хойноо тэдэнээ бэшэжэ шададаг болоно. Мэдүүлэлэй һүүлдэ точка табижа, эхиндэнь ехэ үзэг бэшэжэ хурана.

Хоёрдохихи классай хурагшад «Юрэ хөөрэхэн, асууһан, шангадхаһан мэдүүлэлнүүд» гэхэн ойлгосотой боложо, үгэнүүдые дуугаараа илгажа (удхын сохилто) хурана, дээрэ хэлэгдэхэн мэдүүлэлнүүдэй сэглэлтын тэмдэгүүдые зүбөөр хэрэглэжэ хурана. Үшөө тиихэдэ нэрлүүлэгшэ, хэлэгшэ – мэдүүлэлэй шухала гэшүүд гэхэн ойлгосотой болохо.

Гурбадахи классай хурагшад нэрлүүлэгшэ, хэлэгшэ гэхэн терминүүдтэй, мэдүүлэлэй юрын гэшүүдтэй (тэдэниие илгангүй) танилсажа, тэдэниие мэдүүлэл сооһоо илгaha дадалтай болохо.

Дүрбэдэхи классай хурагшад юрын гэшүүд (нэмэлтэ, элирхэйлэгшэ, ушарлагша) гэхэн терминүүдтэй танилсажа, мэдүүлэл сооһоо шухала ба юрын гэшүүдые илгажа шадаха, нэгэ түрэл ба нэгэ түрэл бэшэ гэшүүдые ойлгожо абаха. Бүхы дүрбэн классуудта үзэгдэхэн мэдүүлэлнүүдые хурагшад хэлэлгэ ба бэшэлгэдээ хэрэглэжэ шадаха дүршэлтэй болохо ёһотой.

Шудалан үзэжэ байгаа грамматикын ба орфографиин дүримүүдые үхибүүдэй ойлгодог, һанамжаяа тайлбарилжа, тобшолол хэжэ шададаг болохо гэхэн эрилтэ программа соо табигдана.

Буряад хэлэн (34 недели, 3ч= 102ч)

Хоёрдохи класста үзэхэнөө дабталга (1ч)

Абяан ба үзэгүүд (16ч)

Аялганай тааралдал ба һубарил. Түргэн ба удаан аялганууд. Аялгануудай нугарал: **ЭЭ - ЭЙ, ӨӨ - ЭЭ** зүб бэшэлгэ. Абтаһан үгэнүүдэй һүүлэй аялганууды (а, о, э) зүб бэшэлгэ. Хонгёо ба бүдэхи хашалганууд, тэдэнэй илгаань.

Үгын бүридэл (13ч)

Үгын һуури ба залгалта. Үгын анхан һуурида бэшэгдэдэггүй тодо бэшэ түргэн аялганууд (р, л, м, б хашалгануудай хойно).

Үгын үндэһэн ба суффикс. Нэгэ үндэһэтэ үгэнүүд. Суффикснууды зүбөөр хэрэглэжэ, бэшэжэ шадаха.

Үгын бүридэлөөр шүүлбэри хэхэ дадалтай болохо.

Хэлэлгын хубинууд (38ч)

Хэлэлгын хубинууд: юумэнэй нэрэ, тэмдэгэй нэрэ, глагол, дахуул үгэнүүд.

ЮУМЭНЭЙ НЭРЭ (18ч). Юумэнэй нэрын удха шанар ба асуудалнууд. Юумэнэй нэрын нэгэнэй ба олоной тоо. Мэдүүлэл соо ондоо үгэнүүдтэй холболдожо, юумэнэй нэрын һүүл залгалтанууды абадаг тухай ойлгосо (асуудануудаар). Дахуул үгэнүүды зүбөөр хэрэглэхэ дадалтай болохо.

ТЭМДЭГЭЙ НЭРЭ (7ч). Тэмдэгэй нэрын удха шанар ба асуудал. Тэмдэгэй нэрэнүүды хэлэлгэ соо, бэшэгтэ хэрэглэжэ һураха. Текст, шүлэг сооһоо тэмдэгэй нэрэнүүды оложо шадаха.

ГЛАГОЛ (13ч). Глаголой удха шанар ба асуудалнууд. Глаголой һуури ба залгалта тухай юрэнхы ойлгосо үгэхэ.

Мэдүүлэл соо глаголнууды зүбөөр хэрэглэжэ һураха. Адлирхуу ба харша удхатай үгэнүүд. Глаголнууды хэлэлгэ соо, бэшэлгэдэ хэрэглэжэ һураха.

Морфологическа шүүлбэри хэхэ дадалтай болохо.

Хоёрдохи класста үзэхэнөө дабталга. Юрэ хөөрэхэн, асууһан, шангадхаһан мэдүүлэлнүүд. Мэдүүлэлэй шухала гэшүүд: нэрлүүлэгшэ ба хэлэгшэ гэхэн терминтэй танилсалга, мэдүүлэл сооһоо илгажа һураха.

Мэдүүлэлэй юрын гэшүүд тухай юрэнхы ойлгосотой болохо. Удхаараа холбоотой паар үгэнүүды илгажа, үзэхэн грамматическа формонууды хэрэглэн, мэдүүлэл зохёожо, тэрэнээ дэлгэрэнгы болгохо шадабаритай болохо.

Синтаксическа шүүлбэри хэхэ дадалтай болохо.

Текст, текстые хубинуудта хубаажэ шадаха, фразеологизм олохо, хэлэлгэдээ хэрэглэхэ.

Үзэхэнөө дабталга

Нуралсалай жэлэй һүүлдэ 3- дахи классай һурагшад нимэ мэдэсэ ба дүршэлтэй болоһон байха:

– аялганай тааралдал, һубарил ба нугаралые, үгын һуури ба залгалтые, үндэһэн ба суффиксые, үзэһэн хэлэлгын хубинуудые, мэдүүлэлэй шухала ба юрын гэшүүдые.

Һурагшад нимэ шадабаритай болохо:

- багшын уншажа үгэхэдэ, 40 – 45 үгэтэй текстые алдуугүйгөөр, сэбэр гоёор бэшэхэ;
- үгын һүүлэй ээ- эй, ээ- өө аялгануудые зүбөөр хэрэглэхэ;
- юумэнэй нэрэнүүдые олоной тоодо зүбөөр хэрэглэхэ;
- тэмдэгэй нэрэнүүдые хэлэлгэ соогоо зүбөөр хэрэглэхэ;
- мэдүүлэлнүүдэй һүүлдэ асууһан ба шангадхаһан тэмдэгүүдые зүбөөр табижа шадаха;
- интонаци баримталан, мэдүүлэлнүүдые илгаха;
- мэдүүлэл сооһоо шухала гэшүүдые оложо шадаха;
- багшын уншажа үгэһэн текстдэ түсэб өөрөө табяад (50-60 үгэтэй), һургалгын изложени бэшэхэ
- багшын хэлэжэ үгэһэн темэдэ гү, али хараһан, дуулаһан юумэн тухайгаа богонихон сочинени бэшэжэ шададаг болохо.

ДҮРИМӨӨР ШАЛГАГДАХАГҮЙ ҮГЭНҮҮД

Автобус, агнуури, амһарта, батагана, библиотекэ, богоһо, булаабха, гулабхаа, гүзээн, дальбараа, добуун, жэрхи, замбуулин, зумбараан, илааһан, инзаган, календарь, комбайн, космонавт, лагерь, ламбагай, медаль, морхооб, мұльһэн, миисгэй, нюсэгэн, нааданхай, ниислэл, огород, омоли, онголо, оньһон, портрет, пулаад, пеэиэн, расписани, республика, сабшалан, саад, сабхи, суурьяан, сагаалха, сэтгүүл, театр, телевизор, таабари, түхэриг, уржадэр, уляангир, урьха, үгэрсэ, үндэһэн, үльгэр, хирпиисэ, хоолос, хэрэлсы, һалхин, һолоомо, һоёо, һармагшан, һонгино, цирк, чемпион, часы, шоргоолжон, шофёр, шэлбүүһэн, эрхы, эльгэн, эрбээхэй, ээзгэй, юртэмсэ, юбкэ, юлхэгэр, яблока, ялаагана, ябагаар.

Календарно-тематическое планирование по родному языку 3 класс

№ п/п	Темы	Часы
1	Түрэл найхан буряад хэлэн. Абяан ба үзэгүүд. Алфавит	1
2	Аялганай тааралдал	2
3	Аялганай хубарил	2
4	Аялганай нугарал	2
5	Аялган үзэгүүдые зүб бэшэлгэ: у-ү, уу-үү, уй-үй	2
6	Аялган үзэгүүдые зүб бэшэлгэ: ии-ы	2
7	Аялган үзэгүүдые зүб бэшэлгэ: өө- ээ	2
8	Аялган үзэгүүдые зүб бэшэлгэ: ээ-эй	2
9	Хатуу ба зөөлэн хашалганууд	1
10	Диктант. Алдуунуудые усадхаха ажал	1
	Үгын бүридэл -13 ч.	
11	Үгын үндэһэн. Түрэл үгэнүүд	2
12	Залгабари	2
13	Үгын залгалта. Нэгэ түхэлтэй үгэнүүд	2
14	Үгын гараһан нуури	2
15-17	Үгын анхан нуурида б, л, м, р хашалгануудай удаа тодо бэшэ аялгануудые бэшэлгэ	4
18	Диктант. Алдуунуудые усадхаха ажал	1
	Абтаһан үгэнүүд-7 ч.	
19	Абтаһан үгын сохилто: -а, -о, -э аялгануудые бэшэлгэ	2
20	Абтаһан үгын һүүлдэ түргэн -и бэшэлгэ	2
21	Абтаһан үгын залгалтанууд	2
22	Диктант. Алдуунуудые усадхаха ажал	1
	Хэлэлгын хубинууд – 38 ч.	
23	Юумэнэй нэрэ – хэлэлгын хуби	2
24	Юумэнэй нэрын нэгэнэй болон олоной тоо	2
25	Юумэнэй нэрын падежнүүд болон асуудалнууд	2
26	Нэрын падеж. Нэрлүүлэгшэ. Диктант	2
27	Хамаанай падеж	1
28	Зүгэй падеж	1
29	Үйлын падеж	1
30	Зэбсэгэй падеж	1
31	Хамтын падеж	1
32	Гаралай падеж. Диктант	2
33	Дахуул үгэнүүд	2
34	Диктант. Алдуунуудые усадхаха ажал	1
35	Тэмдэгэй нэрэ. Асуудал, хэрэглэлгэ. Юумэнэй нэрэтэй холбоон	2
36	Юрын гэшүүн - элирхэйлэгшэ	2
37	Адлрхуу болон харша удхатай үгэнүүд	2
38	Изложени. Алдуунуудые усадхаха ажал	1
39	Үйлэ үгэ – хэлэлгын хуби. Хэлэгшэ	2

40	Үйлэ үгын хуурийн тодо бэшэ а, о, э аялгануудай бэшэлгэ	2
41	Үйлэ үгын хуури, залгалта	1
42	Үйлэ үгын сагууд	1
43	Үйлэ үгын мүнөө саг	1
44	Үйлэ үгын үнгэрхэн саг	1
45	Үйлэ үгын ерээдүй саг	1
46	Үйлэ үгэ. Хэлэгшэ – мэдүүлэлэй шухала гэшүүн	2
47	Шалгалтын хүдэлмэри, алдуунуудые усадхаха ажал	1
48	Хэлэлгын хуби дабталга	1
	Мэдүүлэл -11ч.	
49	Мэдүүлэл. Мэдүүлэлэй шухала, юрын гэшүүд	2
50	Мэдүүлэлэй янзанууд	2
51	Хуряангы болон дэлгэрэнгы мэдүүлэлнүүд	2
52	Мэдүүлэл соохи үгэнүүдэй холбоо	2
53	Мэдүүлэлэй юрын гэшүүд: элирхэйлэгшэ, нэмэлтэ	1
54	Шалгалтын хүдэлмэри	1
55	Алдуунуудые усадхаха ажал	1
	Хэлэлгын нюусанууд – 11 ч.	
56	Текст. Гол удха	1
57	Домоглол. Зураглал. Бодомжолго	2
58	Текстын хубинууд. Нэрлэлгэ	1
59	Фразеологизмууд	2
60	Үгын сэхэ ба шэлжэһэн удха	1
61	Синонимууд. Антонимууд. Омонимууд	2
62	Хэрэгэй бэшэлгын онсо янзанууд. Амаршалга. Бэшэг бэшэлгэ	1
63	Диктант. Алдуунуудые усадхаха ажал	1
	Рефлексивнэ хүдэлмэри – 5 ч.	
64-65	Жэлэй эсэсэй шалгалтын хүдэлмэри	2
66	Рефлексивнэ хэшээл	1
67	Найруулга	1
68	Өөрөө хэһэн ажалаа тушааха хэшээл	1

Найруулга (изложени)

Нурагшадай ханал бодолоо бэшэмэлээр, холбоотойгоор найруулха шадабарие шалгахын тула грамматикаар ба орфографяар хүдэлмэри хэгдэхэ.

Тодорхой темэдэ 2 – 3 мэдүүлэл зохёохо даабари нурагшадта дурадхажа болохо, хоёрдохи хахад жэл соо багашаг (35–40 ү гэтэй текстээр) найруулга бэшэдэг болохо. 2 – 3- дахи классуудай нурагшад найруулга (изложени) ба багашаг бэшэдэг байха.

3 – 4 - дэхи классуудта хургалгын найруулга ба зохёолго нарадаа нэгэ дахин, шалгалтын найруулга ба зохёолго четвертьдээ нэгэ дахин үнгэргэгдэхэ.

3 - дахи класста жэлэй эхиндэ 35–40 үгэтэй, юрэ хөөрэхэн шэнжэтэй найруулгын текст үгтэхэ. Нурагсалай жэлэй турша соо найруулгын текст удхынгаа талаар орёошог, хэмжээгээрээ ехэшэг болгогдохо, жэлэй һүүлдэ нурагшад 50–60 үгэтэй текстээр найруулга бэшэдэг болохо.

4 - дахи класста жэлэй эхиндэ 50–60 үгэтэй, юрэ хөөрэхэн шэнжэтэй текстээр найруулга бэшэхэ, нурагсалай жэлэй турша соо найруулгын текстнь удхаараа ба байгуулгаараа улам орёо болгогдохо, тодорхой бэшэлгын, бодомжолгын зүйл оруулагдаха. Найруулга бэшэхэ текстын хэмжээ 70–80 үгэ болгогдохо. Нурагшад өөһэдөө жэлэй хоёрдохи хахадта найруулгын түсэб табидаг болохо

Найруулга сэгнэхэ гол хэмжээ гэхэдэ, текстын удха зүбөөр , удаа дарааень алдангүйгөөр дамжуулга ба орфографическа алдуугүй бэшэлгэ болоно.

«5» сэгнэлтэ текстын гол удха удаа дараалан, зүбөөр найруулан дамжуулагдаһан, мэдүүлэлэй байгуулгада, үгэ

хэрэглэлгэдэ алдуу гаргагдаагүй, орфографическа алдуугүйгөөр бэшэгдэһэн найруулгада;

«4» сэгнэлтэ текстын удха хазагайруулагдангүй бэшэгдэһэн, зүгөөр мэдүүлэл байгуулгада ба үгэ хэрэглэлгэдэ 2 – 3 алдуу гаргагдаһан найруулгада;

«3» сэгнэлтэ текстын удха зарим тэды ондоо болгогдоһон, мэдүүлэл байгуулгада 3 – 4 алдуутай, 2 – 3 газарта буруугаар хэрэглэгдэһэн үгэ гү, али зүб бэшэлгэдэ 3 – 5 алдуу гаргагдаһан, үгышые наа, бүхыдөө эдэ алдуунуудтай найруулгада;

«2» сэгнэлтэ текстын удхаһаа горитойгоор ондоо болгогдоһон, шухала ушар, гол хуби орхижорхиһон; мэдүүлэлэй байгуулгада 4 - һөө дээшэ алдуутай; үгэ хэрэглэлгын нормоһоо ехээр хазагайрһан (литературна бэшэ үгэнүүд ба үгүүлбэри оруулан, таараагүй удхатай үгэнүүдые хэрэглэһэн г.м.); шудалан үзэһэн дүримүүдтэ 6- наа дээшэ орфографическа алдуу гаргагдаһан гү, али эдэ алдуунуудые хамтадань гаргаһан найруулгада табиха.

Зохёолго (сочинени)

2- дохи класста хургаха зорилготой зохёолго бэшүүлхэ, 3 – 4 - дэхи классуудта зохёолго юрын шалгалтын хүдэлмэри болгон хэгдэхэ.

Зохёолго сэгнэхэдээ, үгтэһэн темэдэ удхынь хэр зэргэ тааруу байһые, ханал бодолоо нурагша хэр зэргэ удаа дараатайгаар найруулһые, үгын баялигые, үгэ хэр зүбөөр хэрэглэһыень, мэдүүлэл хэр зэргэ зүбөөр байгуулһыень, алдуугүйгөөр бэшэһыень хараадаа абаха хэрэгтэй.

«5» сэгнэлтэ темэдээ тааруугаар бэшэгдэһэн, мэдүүлэл зүбөөр найруулагдаһан, үгэ зүбөөр хэрэглэгдэһэн, орфографическа алдуугүйгөөр бэшэгдэһэн зохёолгодо;

«4» сэгнэлтэ темэдээ тааруугаар бэшэгдэһэн аад, мэдүүлэл найруулгада ба үгэ хэрэглэлгэдэ 2 – 3 алдуутай, 2 – 3 орфографическа алдуутай, үгышые наа эдэ алдуунуудые хамтадать гаргаһан зохёолгодо;

«3» сэгнэлтэ темэһээ хазагайруулгатай байһан; 2 – 3 ушарта үгэ буруугаар хэрэглэһэн, мэдүүлэл буруугаар найруулһан; 5 – 6 орфографическа алдуу гаргаһан гү, али эдэ алдуунуудые хамтадань гаргаһан зохёолгодо;

«2» сэгнэлтэ темэнь хүсэдөөр гаргагдаагүй, мэдүүлэл найруулгада ба үгэ хэрэглэлгэдэ горитойхон дугагдалтай байһан; 7 – һоо дээшэ орфографическа алдуу гаргаһан гү, али эдэ алдуу хамтадань гаргаһан зохёолгодо табигдаха.

Найруулга ба зохёолго зүб бэшэлгые шалгахадаа, туд хүдэлмэрийн текстын хэмжээ класс бүридэ тогтоогдоһон нормоһоо 10 – 15 үгөөр ехэ болгожо бэшэгдэһэн байгаа һаань, багша сэгнэлтые нэгэ баллаар дээшэлүүлхэ эрхэтэй.

Найруулга ба зохёолго шалгахадаа, туд хүдэлмэрийн бүхы талануудые хамтаруулан нэгэ сэгнэлтэ табигдаха.

Грамматика ба зүб бэшэлгэ

Аман харюунуудыг сэгнэлгэ

Һурагшадай аман харюу сэгнэхэдээ:

- ойлгожо абаһан юумэн тухай найруулан хэлэһэн харюу удхаараа зүб, мэдэрэлтэй;
- харюу хүсэд дүүрэн;
- найруулгын удаа дараае, үгэ хэлэнэһинь литературна байһаниие анхаралда абаха ёһотой.

«5» сэгнэлтэ хэрбээ һурагшын:

- а) грамматикын дүрим найнаар ойлгожо абаһанаа харуулангаа, тэрэнээ жэшээнүүдээр баталжа шададаг;
- б) үгын ба мэдүүлэлэй шүүлбэри зүбөөр өөрөө хэжэ шададаг, текст сооһоо үзэһэн грамматическа дүримөөр бэшэгдэһэн үгыг оложо шададаг;
- в) багшын табиһан бүхы асуудалда хүсэд дүүрэнээр харюусадаг, хэлэлгэ соогоо нэгэшье алдуу гаргадаггүй байхадань табиха.

«4» сэгнэлтэ хэрбээ һурагшын:

- а) харюу «5» гэһэн сэгнэлтын эрилтэдэ хүрэхөөр байбашье, тэдэнээ жэшээгээр баталан харуулхадаа, 1-2 алдуу гаргаһан аад, тэдэнээ өөрөө гү, али багшын туһаламжаар заһадаг;
- б) текстээр хүдэлхэдөө гү, али мэдүүлэлэй шүүлбэри хэхэдээ багашаг алдуу гаргаһан аад, багшын туһаламжаар тэдэнээ бэлэхэнээр заһадаг;
- в) хэлэлгэдээ ганса нэгэн алдуу гаргадаг байхадань табиха.

«3» сэгнэлтэ хэрбээ һурагшын:

- а) багшын асуудалда муугаар харюусадаг;
- б) текстээр хүдэлхэдөө, ганса нэгэн алдуу гаргаад, тэрэнээ багшын нэмэлтэ асуудал һурахада заһадаг
- в) дүрим өөрөө жэшээгээр баримталхадаа ядалдажа, гансал багшынгаа туһаламжаар тэдэнээ дүүргэдэг;
- г) удаа дараань эмдэжэ, хэлэлгэдээ хэдэн алдуу гаргадаг байхадань табиха

«2» сэгнэлтэ хэрбээ һурагшын:

- а) үзэжэ гараһан материалаингаа ехэнхи гү, али тон шухала хубиинь хадужа абаагүй;
- б) харюусахадаа ба текстээр хүдэлхэдөө, олон алдуу гаргаад, тэдэнээ багшын туһаламжаар заһажа шададаггүй байхадань табиха.

Һурагшадай бэшэлгээр дадал сэгнэлгэ

Һурагшадай мэдэсэ, шадабари, дадал сэгнэхэдээ, тэдэнэй хэшээл бүхэндэ дүүргэдэг упражнени, илангаяа шалгалтын хүдэлмэрийн дүн хараада абтаха болоно.

Грамматикаар ба зүб бэшэлгээр шалгалтын хүдэлмэрийн тоо багшын шалгаха хэрэгтэй болоһоор тодорхойлогдохо. Эндэ программын темын зарим асуудалнуудаар гү, али үзэжэ үнгэрһэн бүхы темээр һурагшадай мэдэсэ, шадабари, дадал шалгажа болохо. Четверть соо үзэһэн материалаар шалгалтын хүдэлмэри жэл соо дүрбэнһөө олон болонгүй, четверть бүрийн һүүлдэ (һүүлшын үдэрнүүдтэ орхингүй) хэжэ байха.

Дүн гаргалгын шалгалтын хүдэлмэридэ диктант, найруулга (изложени), зохёолго (сочинени), грамматическа шүүлбэри ороно. Грамматическа шүүлбэри хүүлэхэдээ, орфограммануудыг танижа абалга, үгын хуби, мэдүү лэлэй гэшүүдыг тодорхойлолго, мэдүүлэл зохёолго, грамматическа тэмдэгээр үгэнүүдэй классификаци хэлгэ гэхэ мэтэ даабари дүүргүүлжэ болохо. Эдэ даабари 1-дэхи класста 5-10 минута соо, 2-4 классуудта 15 минутаһаа дээшэ бэшэ саг соо хэгдэхэ. Грамматическа даабари туд классташье, мүн доодошье класста үзэгдэһэн грамматическоорфографиин материалтай холбоотой байха зэргэтэй.

2-дохи класста нэгэдэхи хахад жэл соо шалгалтын хүдэлмэридэ 15 минутаһаа дээшэ бэшэ, хоёрдохи хахад жэл соо 20 минутаһаа дээшэ бэшэ саг үгтэхэ.

3-4-дэхи классуудта шалгалтын хүдэлмэри 30-35 минута соо дүүргэнээр хараалагдана.

Диктант хадаа холбоо текстһээ, мүн ондо ондоо мэдүүлэлһээшье бүридэ һэн байжа болохо. Словарна диктант гансал хургаха хүдэлмэри болгон, үзэжэ байһан бэшэгэй дүримэй темэ бүхэндэ тааруулжа үгтэхэ.

Словарна диктантын хэмжээ иимэ байха ёһотой:

1-дэхи класста – 3 – 6 үгэ; 2-дохи класста – 7 – 8 үгэ; 3-дахи класста – 9 – 10 үгэ; 4-дэхи класста – 10 – 12 үгэ.

Словарна диктант шалгахандаа, сэгнэлтын иимэ эрилтэ баримталха:

«5» сэгнэлтэ – нэгэшье орфографическа алдуугүй;

«4» сэгнэлтэ – 1 орфографическа алдуу, 1 заабари.

«3» сэгнэлтэ – 2 орфографическа алдуу;

«2» сэгнэлтэ – 3 – 5 орфографическа алдуу;

Диктантын текст мэдүүлэлэйнгээ удхаар, байгуулгын талаар хурагшадта ойлгосотой байха ёһотой.

Шалгалтын диктантын текст үзэжэ үнгэрһэн орфограммаар яһала олон (текстын үгэнүүдэй 60% үсөөн бэшэ) байха.

Туд класста үзэгдөөгүй дүримтэй үгэ диктант соо оруулхагүй. Хэрбээ тиимэ үгын текст соо ороһон байгаа һаань, тэрэниие самбарта бэшээд үгэхэ.

Юрын шалгалтын диктант соохи үгын гол хуби һаяхан үзөөд байһан дүримдэ хабаатай үгэ байха, тиихэдэ дүн шалгалтын диктант соо урдань үзэжэ дүүргэн дүримтэй үгэнүүд байха.

Диктантын текстын хэмжээ иимэ байха ёһотой:

2-дохи класс. Нэгэдэхи хахад жэлэй һүүлдэ гү, али хоёрдохи хахад жэлэй эхиндэ 15 – 20 үгэ; жэлэй һүүлдэ 25 – 35 үгэ.

3-дохи класс. I четвертьдэ 30 – 35 үгэ, II – III четвертьдэ 40 – 45 үгэ, жэлэй һүүлдэ 45 – 50 үгэ.

4-дохи класс. I четвертьдэ 50 – 55 үгэ, II четвертьдэ 55 – 60 үгэ, III четвертьдэ 60 – 65 үгэ, жэлэй һүүлдэ 65 – 70 үгэ.

«5» сэгнэлтэ:

а) нэгэшье орфографическа алдуугүй байһанай;

б) үзэг зүбөөр, сэбэрээр бэшэһэнэй түлөө табиha.

«4» сэгнэлтэ:

а) 2 – 3 - һаа үлүү бэшэ орфографическа алдуу гаргаһанай;

б) ондо ондоо орфограммануудтай үгэдэ 2 – 3 заабари хэһэнэй;

в) үзэг һарюугаар, һаланаар бэшэһэнэй түлөө табиha.

«3» сэгнэлтэ:

а) 4 – 5 орфографическа алдуугай байхадань;

б) ондо ондоо орфограммануудтай үгэдэ 3- һаа дээшэ заабари хэһэнэй;

в) олон үзэг хазагайруулжа байгаад, һалан муухайгаар бэшэһэнэй түлөө табиha.

«2» сэгнэлтэ 6- һаа дээшэ орфографическа алдуугай диктантын түлөө табиha.

Диктант соо юу алдууда тоолохоб гэхэдэ:

– бэшэхэдэ, орфографиин дүрим эбдэлгэ, үгэ соо үзэг орхилго ба хазагайруулга, үгэ һэлгэлгэ, туд классай программын ёһоор мэдээд байха сэглэлтын тэмдэгэй үгы байһан ушар, дүримөөр гү, али үгүү лбэрээр шалгагдадаггүй аад, программа соо ороһон үгын буруу бэшэлгэ булта алдууда тоологдохо.

Диктант соо юу алдууда тоолохогүйб гэхэдэ:

– тудшые, урдахишые класста үзэгдөөгүй орфографиин ба пунктуациин дүримөөр гаргагдахан алдуу (хэрбээ текст соо тиимэ дүримөөр үгын оруулагдаа хаа, тэдэниие самбар дээрэ уридшалан бэшэхэ);

– хэрбээ удаадахи мэдүүлэлэй түрүүшын үгэ ехэ үзэгөөр бэшэгдэжэ эхил хэн байбашые, мэдүүлэлэй һүүлдэ нэгэ удаа табигдаагүй орхигдоһон точко;

– удхыень хазагайруулангүй нэгэ үгэ ондоо үгөөр нэгэ удаа хэлгэһэн ушар алдууда тоолохогүй.

Диктант соо нэгэ алдууда юу тоолохоб гэхэдэ:

– адли үгэ соо алдуу дабтаһан ушар, жэшэнь, «дабһан» гэжэ үгэ хэдэн дахин бэшэхэдээ, дундань «а» үзэг бэшэлсээд байгаа хаань;

– үгын анхан һуурида удаан аялганай орондо түргэн аялган бэшэһэн ушар, жэшээлхэдэ, «ногоон», «сагаан» гэжэ үгэнүүдые ганса аялгантайгаар бэшэһэн байгаа хаань;

– ондо ондоо үгэнүүд соо түргэн аялганай орондо удаан аялган бэшэһэн ушар, жэшэнь, «унаган», «мүнгэн», «тарган» г.м. үгэнүүдые «уунаган», «мүүнгэн», «таарган» гэжэ бэшэһэн байгаа хаань.

Бага зэргэ алдуу гэжэ юун тоологдоноб:

– үгэ соо хашалганиие дабхарлажа бэшэһэн ушар (тракктор, пуллемет г.м.);

– абтаһан үгэ соохи дабхарлаһан хашалганиие гансаар бэшэһэн ушар (класс, вана, касса г.м.);

– мэдүүлэл соохи нэгэ үгэ хоёр дахин дабтан бэшэһэн ушар;

– үгэ дутуу бэшэһэн ушар;

– үгэ нэгэ мүрһөө нүгөө мүртэ буруугаар нүүлгэһэн ушар;

– абтаһан үгын хашалганиие буруугаар бэшэһэн ушар (путбол, борш, враш, багон г.м.)

Грамматическа шүүлбэри сэгнэлтэ

Грамматическа шүүлбэри хэхэ даабаритай шалгалтын хүдэлмэри сэгнэхэдээ, багша иимэ эрилтэнүүдые баримталха:

«5» сэгнэлтэ хурагшын тодорхойлолго, дүрим хайнаар ойлгожо абаһанайнь, хүдэлмэри дүүргэхэ үедөө ойлгоһоноо бээ даагаад хэрэглэжэ, өөрынгөө жэшээ үгэхэ шадабаритай болоһоной ба бүхы даабари алдуугүйгөөр дүүргэһэнэй түлөө;

«4» сэгнэлтэ хурагшын тодорхойлолгодо, дүрим ойлгожо абаһанаа харуулжа шадаха, грамматическа шүүлбэри хэхэдээ 1 – 2 алдуу гаргаашые хаа, ойлгоһоноо хэрэглэжэ, өөрынгөө жэшээгээр баримталха шадабаритай байхадань;

«3» сэгнэлтэ хурагшын үзэһэн материалаа ойлгожо абаһанаа гол түлэб харуулжа шадаха, 3 – 4 алдуу гаргаашые хаа гү, али даабариин али нэгы дүү ргэжэ шадаагүйшые хаа, юрэнхыдөө ойлгоһоноо хэрэглэхэ шадабаритай байхадань;

«2» сэгнэлтэ хурагшын ойлгосо, мэдэсэ, шадабари «3» гэхэн сэгнэлтын эрилтэдэ хүрэдэггүй, һуралсалай материал муу мэдэхэ байһанда, олонхи даабарияа дүүргэжэ шадахагүйдэнь табиха.

Текст буулган бэшэлгын сэгнэлтэ

Текст буулган бэшэлгэ (номоор даабари, самбарта бэшэжэ үгэһэн упражнени дүүргэхэ г.м.) болон хурагшадай юрын бэшэмэл хүдэлмэри сэгнэхэдээ, сэгнэлтын иимэ эрилтэ баримталха:

Сэгнэлтэ	Сэгнэлтэ табихада хараада абтадаг орфрграфическа ба пунктуационно алдуугай тоо			
	1 класс	2 класс	3 класс	4 класс
«5»	–	–	–	–
«4»	2	1	1	1
«3»	3	2	2	2
«2»	4	3	3	3

Үдэр бүрийн юрын хүдэлмэри нурагшын хайша хэрэгээр дүүргэхэдэ, үзэг ба тэдэнэй холболто хазагайруулхада, сэгнэлтэ нэгэ баллаар доошонь оруулха.

Нургалгын удхатай хүдэлмэри болгон багшын үзэмжөөр текстнүүдые хэрэглэхэдэ болохо байна

Текст шалгахатаа сэгнэлтын иимэ эрилтэ баримталха:

«5» сэгнэлтэ үгтэһэн даабари бараниень дүүргэһэн байхада;

«4» сэгнэлтэ дурадхаһан даабариин гурбанай хоёр хубиие зүбөөр дүүргэһэн байхада;

«3» сэгнэлтэ үгтэһэн даабариин хахадые зүбөөр дүүргэһэн байхада;

«2» сэгнэлтэ дурадхаһан даабариин гурбанай нэгэ хубиие болон юрэнхыдөө дүүргэжэ шадаагүй байхада.